

РЯБЧИНСКАЯ Е. П. МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЙ ПРОБЛЕМ УГОЛОВНОГО ПРАВА: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Рассмотрены дискуссионные вопросы методологического инструментария научных исследований в сфере уголовного права. Проанализированы научные подходы к оценке сущности и уровней методологии, соотношению философских и общенаучных методов, а также и по ряду других вопросов, возникающих при проведении конкретно-правовых исследований.

Ключевые слова: метод, методология познания, научное исследование, гносеология, диалектика, метафизика, герменевтика, феноменология

RIABCHYNSKA O. METHODOLOGY OF RESEARCHES OF CRIMINAL LAW ISSUES: PROBLEM SETTING

Debatable questions arising up at the choice of methodological tool of scientific researches in the field of criminal law are examined. The scientific approaches to the estimation of essence and levels of methodology, correlation of philosophical and scientific methods and other questions arising up during realization of concrete legal researches are analyzed.

Keywords: method, methodology of cognition, scientific research, gnoseology, dialectics, metaphysics, hermeneutics, phenomenology

УДК 343.985

О. Ф. ФЕДОРОВА,

аспірант

Донецького юридичного інституту Міністерства внутрішніх справ України

СУДОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВ НОВОНАРОДЖЕНИХ ДІТЕЙ

На основі аналізу слідчо-судової практики і спеціальної літератури розглянуто основні положення судово-медичної експертизи плодів і трупів новонароджених дітей. Зроблено висновок про необхідність володіння слідчим знаннями можливостей даної експертизи при вирішенні спеціальних питань, які мають юридичне значення під час розслідування вбивств новонароджених дітей.

Ключові слова: судово-медична експертиза, новонароджена дитина, зрілість новонародженої дитини, живонародженість, життєздатність.

Під час розслідування вбивств судово-медична експертиза відіграє важливу роль, але під час розслідування вбивств новонароджених дітей вона має особливе значення і посідає ключове місце як засіб доказування наявності складу злочину. Її підвищена значущість пов'язана, з одного боку, з об'єктом судово-медичного дослідження, а з іншого – зі значними складнощами вирішення специфічних питань, які ставляться перед експертом.

Згідно з Кримінальним кодексом України (ст. 117), за вчинення умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або одразу після них передбачається покарання у вигляді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк. Така відносно пом'якшена міра покарання пояснюється тим, що закон враховує особливий психічний і фізичний стан жінки-матері, яка вирішила умертвити своє щойно

народжене дитя. Особливий психічний стан породіллі може бути спричинений таємними пологами, пологовим болем, відсутністю підтримки, допомоги оточуючих, але такий стан повинен бути відносно коротким у часі, що виражено у формулі «під час пологів або одразу після них».

У криміналістичній літературі, як правило, увага акцентується на судово-медичній експертизі трупів новонароджених дітей у контексті вчинення вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або одразу після них [1, с. 37–38, 63]. Проте під час розслідування вбивств новонароджених дітей потрібно брати до уваги те, що вбивство новонародженої дитини може бути вчинене не тільки її матір'ю, але й іншими особами (співмешканцем жінки, членами її сім'ї, особою, яка здійснила кримінальний аборт). Відповідно ж до п. 2 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України (умисне

вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності) карається значно суворіше – позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі. Тому для визначення суб'єкта вбивства новонародженої дитини та обставин його вчинення потрібно вирішувати низку специфічних питань, які потребують застосування спеціальних судово-медичних знань.

Потрібно зазначити, що відповідно до Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості початком життя дитини повинно вважатися її народження – природний вихід або вилучення з організму матері плода, який після цього дихає або має будь-які інші ознаки життя, такі, як серцебиття, пульсація пуповини, певні рухи скелетних м'язів (підпункти 1.2, 2.5) [2]. Тому об'єктом судово-медичної експертизи може бути не тільки труп дитини, новонародженої природним шляхом, але й плід, вилучений у результаті здійснення абортів на пізніх строках вагітності. Для відповіді на низку питань, які мають юридичне значення, потрібні спеціальні знання у галузі судової медицини та її підгалузі – судової гінекології і судового акушерства [3, с. 3]. Незважаючи на те, що це надзвичайно складна фахова сфера, слідчий (прокурор, слідчий суддя) повинен володіти певним мінімумом таких знань для того, щоб, наприклад, правильно провести огляд місця виявлення трупа (слід обов'язково зафіксувати обставини, за яких був виявлений труп, у яких умовах він перебував, наприклад у вологому середовищі, сухому приміщенні тощо). Ці знання потрібні також для впевненого орієнтування під час призначення судово-медичної експертизи та оцінювання її висновків. Саме висвітлення даних питань і є **метою** даної статті.

Типовим випадком призначення судово-медичної експертизи у кримінальних провадженнях даної категорії є виявлення трупа новонародженої дитини або плода, коли припускається вірогідність насильницької смерті. Зокрема, місцем виявлення трупів новонароджених, які підлягають судово-медичному дослідженню, можуть бути смітник, брудна канава, кучугура снігу тощо. Цей різновид судово-медичної експертизи відрізняється не тільки технікою виконання, що зумовлене певними анатомічними і фізіологічними особливостями організму немовляти, але й характером питань, які потребують вирішення із використанням спеціальних методів дослідження. Фахівці, які

проводять дослідження, нерідко стикаються з великими труднощами в розпізнаванні морфологічних змін і визначенні істинної причини смерті. Ці труднощі обумовлені перш за все особливостями фізіології і патології раннього періоду життя [4, с. 12].

На вирішення судово-медичної експертизи трупа новонародженої дитини або плода ставляться такі основні питання:

- чи є дитина новонародженою;
- чи доношеною і зрілою вона народилася;
- чи була ця дитина життєздатною;
- живою чи мертвою народилася дитина;
- якщо дитина народилася живою, скільки часу вона жила після народження;
- чи були надані дитині потрібна допомога і належний догляд;
- що було безпосередньою причиною смерті новонародженої дитини.

Чи є дитина новонародженою? У судовій медицині новонародженою вважають дитину, в якій є ознаки, характерні для плода (пуповина, перворідне мастило, пологова пухлина, перворідний кал – меконій, жовтуха новонароджених), або хоча б одна із них [5, с. 170].

Наявність пуповини та слідів загоєння пупка дитини є зовнішньою ознакою стану новонародженості. Волога пуповина, демаркаційне кільце навколо основи пуповини (ознаки запальної реакції) – це ознаки ранньої стадії новонародженості (перші два дні життя).

Перворідне мастило на тілі дитини – це жирна на дотик, сірувато-біла маса консистенції мазі, яка утворюється на шкірі плода з другого місяця його розвитку і накопичується протягом всього періоду перебування в утробі матері.

Пологова пухлина на голові дитини утворюється в результаті стискування м'яких тканин голови дитини в пологовому каналі матері і становить собою набряк із плазми, що просочилась.

Наявність меконію в системі травлення. Меконій становить собою перворідний кал новонародженого. Він складається із клітин, які розпалися, злушеного епітелію шлунково-кишкового тракту, клітин шкіри і пушкового волосся дитини, які плід проковтнув разом із навколоплідною рідиною.

Чи доношеною і зрілою народилася дитина? Доношеність є показником тривалості внутрішньоутробного життя плода. Під зрілістю розуміють ступінь фізичного розвитку новонародженого. Зрілість плода зростає зі збільшенням тривалості періоду внутрішньоутробного життя і, як правило, настає одночасно з доношеністю. На вимогу слідчого чи суду експерт,

установивши зрілість немовляти, може зробити висновок і про доношеність плода.

На доношеність (40–42 тижні внутрішньо-утробного розвитку) дитини може вказувати її зріст – від 50 см і більше, окружність голови – від 32 см і більше, вага тіла – від 2800 г і більше. Вимірювання антропометричних даних трупа новонародженої дитини також дозволяє приблизно визначити строк вагітності жінки, на якому сталися пологи. Так, у судовій медицині існує правило: якщо довжина плоду не перевищує 25 см, то з його фактичної довжини необхідно вирахувати квадратний корінь. Отриманий показник буде дорівнювати строку вагітності жінки у місяцях або строку внутрішньоутробного розвитку дитини. Якщо довжина плоду перевищує 25 см, то фактичну його довжину необхідно поділити на число 5. Отриманий показник також буде дорівнювати строку вагітності жінки в місяцях або строку внутрішньоутробного розвитку дитини [5, с. 171].

Чи була дитина життєздатною? Це дуже важливе питання, оскільки суттєво впливає на юридичну оцінку дій певної особи. Якщо було вчинене вбивство нежиттєздатної дитини, яка повинна була вмерти, суд зважає на це і зменшує міру покарання. *Життєздатною* вважається новонароджена дитина, яка спроможна існувати самостійно, поза організмом матері. Такою є дитина, яка народилася доношеною, зрілою, без аномалій розвитку і патологічних змін, не сумісних із життям. Якщо дитина народилася недоношеною (до семи місяців внутрішньоутробного життя) або доношеною, проте з наявністю змін, не сумісних із життям, її вважають нежиттєздатною. Дитина, яка народилася після семи місяців внутрішньоутробного життя без аномалій або будь-якої патології, не сумісної з життям, потребує для свого подальшого розвитку особливих умов і вважається умовно життєздатною.

Живою чи мертвою народилася дитина? Це питання є одним із ключових питань судово-медичної експертизи трупів новонароджених. Якщо судово-медичний експерт констатує мертвонародженість, він тим самим виключає вбивство дитини, що не дає підстав для притягнення матері чи іншої особи до кримінальної відповідальності. Треба враховувати, що мертвою може народитись і життєздатна дитина у випадках внутрішньоутробної смерті з різних причин, і навпаки, іноді нежиттєздатна дитина народжується живою і може прожити деякий час. Якщо дитина народжується з серцебиттям при відсутності дихання і останнє викликати

всіма заходами неможливо, вважають, що вона народилася мертвою.

Живонародженою вважають дитину, у якій зародковий кровообіг переходить у легеневий, наслідком якого є перші вдихи, заповнення легень повітрям і виповнення плевральних порожнин. Під час перших вдихів повітря також потрапляє в шлунок, потім у тонку і товсту кишку. Для остаточного вирішення даного питання та об'єктивізації експертного рішення в судово-медичній практиці використовуються дві плавальні, або гідростатичні, проби: легенева і шлунково-кишкова.

Якщо дитина народилася живою, скільки часу вона жила після народження? Це питання цікавить слідство і суд у зв'язку з тим, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 117 Кримінального кодексу України «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або одразу після них», містить вказівку на такий період. Тривалість позаутробного життя може бути визначена на основі морфологічних та деяких інших ознак, які свідчать про функціонування органів і систем новонародженої дитини. Для цього використовуються чинники поступового зникнення ознак новонародженості: ступінь наповнення легенів повітрям; наявність повітря у шлунку і кишковику; наявність або відсутність меконію в товстому кишковику тощо [6, с. 21–22]. Додаковим методом визначення тривалості позаутробного життя новонародженої дитини є гістометричне дослідження печінки [7, с. 88]. На цій основі експерт може визначити, що дитина жила недовго (кілька хвилин) чи достатньо довгий період (кілька діб).

Чи були надані дитині потрібна допомога і належний догляд? Це питання опосередковано пов'язано з живонародженістю. Так, перев'язана пуповина, очищення порожнини носа, рота, горла від слизу і крові, наявність ознак годування свідчать про те, що дитина після народження одержала належний догляд. Це дає додаткові підстави для висновку про її народження живою. Окрім того, наявність пелюшок та інших матеріалів, які вказують на прояв турботи щодо забезпечення сприятливих температурних умов, також вказують на це. Названі обставини мають суттєве юридичне значення: вони виключають особливий психічний стан матері (психічний розлад) відразу після пологів, що виключає кваліфікацію вбивства за ст. 117 Кримінального кодексу України. У разі наявності ознак насильницької смерті це може вказувати і на те, що вбивство було вчинене іншою особою. Навпаки,

відсутність названих ознак догляду за новонародженою дитиною (неперев'язана пуповина, неочищені порожнини носа, рота тощо) вказують на пасивну поведінку матері, що може вказувати на її психічний стан і наявність умислу на позбавлення життя новонародженої дитини.

Що було безпосередньою причиною смерті новонародженої дитини? Смерть дитини може бути наслідком пасивних дій матері (ненадання дитині належної допомоги і догляду) та активних дій матері чи іншої особи, спрямованих на позбавлення життя.

При пасивних діях матері смерть новонародженої дитини настає в результаті відсутності сприятливих для її життя умов. Наприклад, новонароджені дуже чутливі до охолодження, тому їх смерть може настати навіть при температурі +5...+10°C. При активних діях смерть

дитини найчастіше заподіюється задушенням петлею чи руками, закриттям отворів рота і носа, стисканням грудей і живота, введенням сторонніх тіл у дихальні шляхи, утопленням. Кожен із названих способів вбивства залишає характерні сліди-ознаки, які можуть бути виявлені судово-медичним експертом і правильно діагностованими. Наприклад, наявність на шії трупа дитини странгуляційної борозни з ознаками зажиттєвого походження дозволяє експерту правильно встановити причину смерті.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що слідчий (прокурор, слідчий суддя) повинен володіти основними положеннями судово-медичної експертизи плодів і трупів новонароджених дітей для правильного проведення огляду місця події, допитів, призначення судово-медичної експертизи та оцінювання її висновків.

Список використаної літератури

1. Соловьева Н. А. Методика расследования детоубийств : учеб. пособие / Н. А. Соловьева. – Волгоград : Изд-во Волгоград. гос. ун-та. 2004. – 142 с.
2. Про затвердження Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, порядку реєстрації живонароджених і мертвонароджених» [Електронний ресурс] : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29 берез. 2006 р. №179. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20060329_179.html.
3. Сердюков М. Г. Судебная гинекология и судебное акушерство / М. Г. Сердюков. – М. : Медицина, 1964. – 294 с.
4. Хрущевски Э. Секция трупов плодов и новорожденных / Э. Хрущевски, Г. Шперль-Зейфридова ; пер. с пол., под ред. В. Ф. Червакова. – М. : МЕДГИЗ, 1962. – 218 с.
5. Судова медицина : підруч. для студ. мед. вузів / І. О. Концевич, Б. В. Михайличенко та ін. ; за ред. І. О. Концевич, Б. В. Михайличенко. – К. : Леся, 1997. – 656 с.
6. Качина Н. Н. Судебно-медицинская экспертиза (исследование) трупов плодов и новорожденных : учеб. пособие / Н. Н. Качина, Е. М. Кильдюшов. – М. : Светотон ЛТД, 2003. – 124 с.
7. Ардашкин А. П. Судебно-медицинская экспертиза трупов плодов и новорожденных (экспертно-правовая, гистологическая диагностика) / А. П. Ардашкин, Г. В. Недугов. – Самара : Офорт, 2006. – 145 с.

Надійшла до редколегії 02.04.2013

ФЕДОРОВА О. Ф. СУДЕБНО-МЕДИЦИНСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ УБИЙСТВ НОВОРОЖДЕННЫХ ДЕТЕЙ

На основе анализа следственно-судебной практики и специальной литературы рассмотрены основные положения судебно-медицинской экспертизы плодов и трупов новорожденных детей. Сделан вывод о необходимости владения следователем знаниями возможностей данной экспертизы при решении специальных вопросов, имеющих юридическое значение при расследовании убийств новорожденных детей.

Ключевые слова: *судебно-медицинская экспертиза, новорожденный ребенок, зрелость новорожденного ребенка, живорожденность, жизнеспособность.*

FEDOROVA O. FORENSIC EXAMINATION IN THE INVESTIGATION OF THE MURDERS OF NEWBORN CHILDREN

Based on analysis of forensic practice and specialized literature main provisions of forensic examination of foetus and bodies of newborn children are considered. It is concluded that it is necessary for the investigator to be aware of the opportunities of given examination in solving specific issues which have legal significance in the investigation of the murders of newborn children.

Keywords: *forensic examination, the newborn child, maturity of a newborn child, live-born, viability.*